

13. Щербань П. Дидактичні ігри у навчально-виховному процесі // Початкова освіта. – 2009. – № 9. – С. 18.

Кривошей О. В. Активизация познавательной деятельности с помощью занятий английским языком.

Статья посвящена передовым методам и технологиям, а именно методам активизации познавательной деятельности с целью повышения эффективности изучения английского языка.

Ключевые слова: метод активизации, познавательная деятельность, метод дискуссии, метод проектов, дидактические игры, компьютерные технологии.

Olha Kryvoshei. Perceptonal Activity Intensification at English lessons.

This article analyzes progressive methods and technologies such as methods of perceptonal activity intensification mainly used for effectiveness rising in teaching of the English language.

Keywords: method of intensification, perceptonal activity, method of discussion, method of projects, didactic games, computer technologies.

Лозенко А. П.

Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ДИДАКТИКО-РЕФЛЕКСИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ВЧИТЕЛЯ ТА УЧНІВ НА УРОЦІ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті визначаються особливості здійснення дидактико-рефлексивної взаємодії вчителя та учнів на уроці у початковій школі.

Ключові слова: компетентнісний підхід, ключова компетентність, уміння вчитися, дидактико-рефлексивна взаємодія.

Впровадження якісно оновленого Державного стандарту у практику початкової загальної освіти вимагає не декларативного, а реального втілення компетентнісного підходу у процес навчання молодших школярів. Так, у загальних положеннях вище зазначеного документа компетентнісний підхід – це “спрямованість навчально-виховного процесу на досягнення результатів, якими є такі ієрархічно-підпорядковані компетентності учнів, як ключова, загальнопредметна і предметна” [1, с. 2]. Як бачим, “ключова компетентність” є більш складним та глобальним утворенням по відношенню до інших компетентностей. Серед ключових компетентностей, які покликана формувати у дитини початкова школа, особливе місце займає уміння вчитися.

Проблемою тлумачення, диференціації та засобів формування ключових компетентностей присвячені роботи І. О. Зимньої, А. К. Маркової, А. В. Хуторського, С. Є. Шишова та ін.

Теоретичне підґрунтя “уміння вчитися” як ключової компетентності у дидактиці розробили І. Я. Лернер та Н. А. Лошкарьова. Суть, структурні особливості та умови формування уміння вчитися як ключової компетентності учнів молодшого шкільного віку досліджували О. Я. Савченко, Г. А. Цукерман. Зокрема, О. Я. Савченко визначає уміння вчитися як метауміння, яке інтегрує в собі психолого-особистісні характеристики учня із змістовою і процесуальною основами учіння [4, ст. 85] та зумовлене сутністю процесу навчання, його рушійними силами [4, ст. 86].

Сучасні вітчизняні та зарубіжні дидакти трактують процес навчання як спеціально організовану, цілеспрямовану взаємопов'язану діяльність вчителя і учнів у логічній, послідовній реалізації її структурних компонентів, опосередковану змістом і спрямовану на розв'язання завдань освіти, виховання та особистісного розвитку учнів (В. І. Бондар, В. В. Давидов, Д. Б. Ельконін, Г. С. Костюк, І. Я. Лернер, С. Д. Максименко, С. Я. Савченко, А. В. Хуторської та ін.). Г. А. Цукерман зазначає, що "уміння вчитись, самостійно розширювати межі власних умінь, знань, здібностей, виходити за ці межі є проявом більш загальної людської здатності до саморозвитку" [6, с. 27]. Основними складовими даної ключової компетентності науковець вважає: рефлексивні дії (необхідні для того, щоб визнати задачу як нову, з'ясувати, яких засобів не вистачає для її розв'язання і відповісти на перше запитання: чому вчитися?) та продуктивні дії (необхідні для відповіді на друге запитання: як привласнити знання, яких не вистачає?) [6, с. 27]. Отже, можемо зробити висновок про те, що рефлексія як центральне новоутворення молодшого шкільного віку [2] і цілеспрямована, спеціально організована взаємодія вчителя з учнями на всіх етапах реалізації процесу навчання є одночасно як умовами, так і засобами формування в учнів початкової школи уміння вчитися як ключової компетентності.

Та все ж, не зважаючи на вище сказане, для значної кількості практикуючих вчителів "ЗУНівський" підхід в організації уроку все ще залишається провідним і домінуючим.

З огляду на це, в межах даної статті, перед нами постає завдання – визначити особливості здійснення дидактико-рефлексивної взаємодії вчителя та учнів на уроці; розробити практичні рекомендації педагогу щодо застосування рефлексивно орієнтованих методів, прийомів навчальної діяльності учнів на уроці у початковій школі.

В контексті нашої статті, під дидактико-рефлексивною взаємодією вчителя та учнів на уроці розумітимемо таку цілеспрямовану, спеціально організовану, усвідомлювану та осмислену взаємопов'язану діяльність всіх суб'єктів навчального процесу, яка ґрунтується на засадах співпраці, співробітництва, діалогу та системного зворотнього зв'язку її учасників з метою формування у молодших школярів як предметних, так і ключових компетенцій й компетентностей, зокрема – уміння вчитися.

Визначаючи далі особливості здійснення дидактико-рефлексивної взаємодії вчителя та учнів на уроці та, розробляючи практичні рекомендації педагогу щодо застосування рефлексивно орієнтованих методів, прийомів навчальної діяльності учнів на уроці у початковій школі, ми орієнтувались на те, що рефлексія є обов'язковою складовою всіх без виключення компонентів процесу навчання. Тому, вчителю слід враховувати це на кожному етапі організації уроку. Орієнтуючись на загальну структуру процесу навчання відповідно його компонентів, пропонуємо наступні рефлексивно орієнтовані методи, прийоми здійснення дидактико-рефлексивної взаємодії вчителя і учнів на уроці та практичні рекомендації педагогу щодо їх застосування у початковій школі.

Цільовий та мотиваційно-стимулюючий компонент процесу навчання.

Рефлексивно орієнтовані методи, прийоми навчальної діяльності учнів на уроці у початковій школі: особистісне цілепокладання учнями мети та цільових завдань уроку. Переформулювання мети і завдань уроку, запропонованих вчителем, учнями. Створення проблемної ситуації (проблемного завдання, запитання) для підготовки до сприйняття подальшого матеріалу, стимулювання інтересу та особистісної необхідності дізнатись щось нове, навчитись чомусь корисному. Стимулювання учнів до вивчення нової теми шляхом позитивного емоційного налаштування та актуалізації їх суб'єктивного досвіду.

Рекомендації для вчителя: усвідомленість та осмислений характер процесу визначення учителем мети уроку забезпечує точний вибір теми та типу уроку. Мета уроку повинна зацікавлювати, мотивувати та стимулювати дітей до навчальної діяльності. Передбачення адекватності формулювання та застосування цільових завдань на відповідність меті уроку забезпечить свідоме виконання їх учнями. Прогнозування вчителем у процесі проектування уроку проміжних результатів навчальної діяльності учнів сприятиме якісному та ефективному формуванню у них знань, умінь і навичок. Прогноз декількох варіантів визначення цільових завдань забезпечить своєчасну корекцію навчальної діяльності учнів та вибір більш доцільного методу і форми роботи у ситуації, якщо цільове завдання не розв'язано. Свідомий характер та розуміння вчителем сутності й призначення ланок процесу засвоєння знань у процесі планування уроку, сприятиме доцільності і чіткості сформульованих цільових та навчальних завдань уроку.

Змістовий компонент процесу навчання.

Рефлексивно орієнтовані методи, прийоми навчальної діяльності учнів на уроці у початковій школі: рефлексивна орієнтованість змісту навчального матеріалу, який буде особистісно значущим для учня, шляхом стимулювання прояву емоцій та почуттів дитини. Виявлення вчителем індивідуального ставлення дитини до змісту навчального матеріалу. Заохочення учнів до висловлення власної позиції, бачення, думки, коментарів. Заохочення дітей до творчої переробки інформації. Рефлексивні прийоми: “знаю, що...”; “знаю, навіщо...”; “знаю, чому...”; “знаю, Я...”.

Рекомендації для вчителя: особистісна орієнтація та значущість змісту навчального матеріалу, який задається дітям із-зовні, забезпечуватиме їх особистісний розвиток. Свідомий характер вибору вчителем змісту навчального матеріалу відповідно компонентів (теоретичного, емпіричного, практичного) визначатиме ефективність його засвоєння учнями у вигляді знань, умінь і навичок. Осмисленість поділу вчителем навчальної інформації на змістові одиниці, їх аналіз на предмет відповідності ланкам процесу засвоєння знань й навчальним можливостям учнів визначатиме логіку засвоєння її дітьми та оптимальне визначення навчальних завдань педагогом.

Операційно-діяльнісний компонент процесу навчання.

Рефлексивно орієнтовані методи, прийоми навчальної діяльності учнів на уроці у початковій школі: метод гіпотез, припущень, проблемних запитань (завдань, ситуацій). Методи створення учнями власної навчальної продукції (мисленнєві: ідеї, твори, дослідження, виступи; матеріальні: поробки, художні твори, малюнки і т.д.). Методи рефлексивного мислення: зупинка, пригадування діяльності, аналіз її етапів, фіксація виконаних дій, пошук протиріч, визначення структури виконаної діяльності; уміння виявляти смисл діяльності, вибудовувати подальші плани, співставляти отримані результати із запланованими цілями, корегувати подальшу діяльність тощо). Рефлексивні прийоми: “знаю, як”; “знаю, за допомогою чого”.

Рекомендації для вчителя: вибір вчителем методів, прийомів, засобів та форм організації пізнавальної діяльності учнів на уроці на відповідність: меті і завданням уроку; компонентам (теоретичному, практичному, емпіричному); рівню навчальних можливостей, індивідуальних особливостей та потреб учнів, повинен бути свідомим та осмисленим. Метод навчання повинен сприяти розвитку дитини, утворенню позитивних внутрішніх змін та індивідуальних досягнень особистості кожного учня. Ефективність дидактичної діяльності вчителя залежить від вміння зосереджуватись, відстежувати хід власних думок, фіксувати проблемні запитання, обирати правильні рішення у процесі:

конструювання моделей методів навчання (за зовнішньою формою та внутрішньою сутністю); вибору форм організації навчальної діяльності у зв'язку із залежністю їх від методів навчання, теми уроку, змісту навчального матеріалу, рівня навчальних можливостей та індивідуальних особливостей дитини з метою забезпечення співпраці та конструктивної взаємодії вчителя і учнів, а також, учнів між собою. Свідоме, систематичне створення ситуацій стимулювання розвитку і саморозвитку учнів за допомогою проблемних, рефлексивних методів, прийомів та засобів навчання забезпечує орієнтацію навчального процесу на “зону найближчого розвитку” дитини. Вихід у рефлексивну позицію, допомагає вчителю осмислити, глибоко проаналізувати поточну ситуацію, її елементи, подивитись на неї “зі сторони” та внести своєчасні корективи. Вчитель повинен вміти організовувати засвоєння учнями змісту навчального матеріалу за допомогою рефлексивних методів та прийомів. Вчитель повинен організовувати дидактичну ситуацію на засадах взаєморозуміння, взаємодопомоги та узгодженості дій з учнями в умовах спільної навчальної кооперативної діяльності. Усвідомлення вчителем того, як ставляться до нього діти, як сприймають та оцінюють його (“Я – очима інших”), врахування їх потреб, інтересів та установок забезпечить спілкування з учнями на засадах рефлексивно-діалогічної взаємодії.

Контрольно-регулюючий компонент процесу навчання.

Рефлексивно орієнтовані методи, прийоми навчальної діяльності учнів на уроці у початковій школі: застосування різних видів контролю: усного, письмового, тестового і т.д. Підбір контрольних завдань різного ступеня складності. Вільний вибір учнями видів контролю та можливість індивідуального просування у розв'язанні завдання. Забезпечення учнів зразками для самоперевірки та надання допомоги під час здійснення корекції результатів виконання завдання. Випереджуючий “м'який контроль”. Використання контрольних “робіт-релетицій” та оцінка можливостей виконання завдань відповідного рівня. Залучення учнів до свідомого контролю. Надання учням допомоги під час аналізу та корекції отриманих результатів.

Рекомендації для вчителя: у момент організації мікродіяльності з учнями на уроці, вчитель повинен постійно співвідносити власні дидактичні дії з проектом уроку, щоб, за необхідності, вчасно їх відкорегувати. Корекція та регулювання вчителем власної дидактичної діяльності та навчальної діяльності учнів, вимагає систематичного ретроспективного аналізу, самоконтролю та саморегуляції її елементів. Контрольно-регулювальна діяльність вчителя вимагає об'єктивного аналізу передумов, мотивів та наслідків дидактичної та навчальної діяльності на предмет їх відповідності проекту уроку.

Оцінно-результативний компонент процесу навчання.

Рефлексивно орієнтовані методи, прийоми навчальної діяльності учнів на уроці у початковій школі: використання прийомів, які спонукають дітей до осмислення власних дій та самооцінки:

- 1) Прийом незакінчених речень (“Я дізнався...”, “Мені сподобалось...”, “Я запам'ятав..”, “Я надав допомогу однокласнику...”, “Мені хотілося...”).
- 2) Кольорові сигнали ступеня задоволеності уроком.
- 3) Прийом “Я, ми, справа” з індивідуальною оцінкою.
- 4) “Шкала самоконтролю”.
- 5) Рівневий лист (екран) самоконтролю.
- 6) Повернення до вихідних питань, проблем, задач та визначення ступеня їх розв'язання.

7) Визначення перспективних завдань.

Рекомендації для вчителя: критичний аналіз та об'єктивна оцінка продуктів дидактичної діяльності вчителя спонукає його до подальшого самовдосконалення. Вчитель не тільки кількісно, а і якісно оцінює навчальні досягнення учнів, перетворюючи оцінку у позитивний стимул для саморозвитку та самовдосконалення дитини.

Таким чином у даній статті нами здійснено спробу визначити особливості здійснення дидактико-рефлексивної взаємодії вчителя та учнів на уроці у початковій школі, з метою формування у молодших школярів як предметних, так і ключових компетенцій і компетентностей, зокрема – уміння вчитися.

Розроблені нами рекомендації вчителю щодо застосування рефлексивно орієнтованих методів, прийомів навчальної діяльності учнів на уроці можна використовувати не тільки педагогам початкової ланки освіти, а й викладачам основної, старшої та вищої школи.

Література:

1. Стандарти початкової загальної освіти від 20 квітня 2011 р. № 462, затверджені Кабінетом міністрів України. Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Давыдов В. В. Проблемы развивающего обучения: опыт теорет. и эксперим. психол. исслед. : учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по направлению и специальностям психологии. – М. : Академия, 2004. – 282 с. – (Высшее образование). – (Классическая учебная книга : Classicum).
3. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании Серия: Труды методологического семинара “Россия в Болонском процессе: проблемы, задачи, перспективы” / И. А. Зимняя. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 15 с.
4. Савченко О. Я. Уміння вчитися як ключова компетентність шкільної освіти / О. Я. Савченко // Педагогічна і психологічна науки в Україні. – Т. 2. Дидактика, методика, інформаційні технології / АПН України ; [ред. рада В. Г. Кремень, В. М. Мадзігон, О. Я. Савченко та ін. ; редкол. тому: Н. М. Бібік, М. І. Бурда, М. С. Вашуленко та ін.]. – Київ : Педагогічна думка, 2007. – С. 82-95.
5. Хуторской А. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. Хуторской // Народное образование. – М. – № 2. – 2003. – С. 60.
6. Цукерман Г. А. От умения сотрудничать к умению учить себя [Текст] : [Дет. самостоятельность] / Г. А. Цукерман // Психол. наука и образование. – 1996. – № 2. – С. 27-42. – (Пед. психология : вопр. теории и истории).

Лозенко А. П. Особенности реализации дидактико-рефлексивного взаимодействия учителя и учащихся на уроке в начальной школе.

В статье определяются особенности реализации дидактико-рефлексивного взаимодействия учителя и учащихся на уроке в начальной школе.

Ключевые слова: компетентностный подход, ключевая компетентность, умение учиться, дидактико-рефлексивное взаимодействие.

Lozenko A. P. Implementation details of the didactic-reflexive interaction between teachers and students in the classroom in an elementary school.

The article defines the peculiarities of didactic-reflexive interaction between teachers and students in the classroom in an elementary school.

Keywords: competence pdhod, a key competence, the ability to learn, didactic-reflexive interaction.